

Петър Обретенов, съдия във Варненски народен съд (1965–1972), адвокат (1972 – XI. 1993 и след V. 1997), депутат във Великото народно събрание (1990–1991), член на първия Висш адвокатски съвет (II. 1992 – XI. 1993), парламентарен секретар на Министерството на правосъдието (XI. 1993 – XI. 1994), секретар на Съвета по законодателство при Министерството на правосъдието (XI. 1994 – V. 1997), зам. председател на ЦИК (1994–2001) и член на ЦИК (2001–2009).

Правото се утвърждава, когато не се примиряваш с несправедливостта и нарушаването на закона и непрестанно се бориш за него

Петър Обретенов

17 май 2018 г., Варна

Как се насочихте към правото?

Защо точно към право се ориентирах, и аз се чудя някой път. Не съжалявам, че съм избрал правото, макар че можех и в друга насока да отида.

Кой ви повлия?

Не знам, може би сам си повлиях. Имах някаква романтична представа за правото. Освен това имах пристрастие към хуманитарните науки: литература и особено – история. Имах чувството, че правото няма да ме отдалечи много от тези мои пристрастия. Освен това от книгите, които четях, си създадох мнение, че юристът е високообразован човек и може да се изявява във всички хуманитарни области.

Има нещо такова...

Да. Имаше такова мнение, а трябва да ви кажа, че има и много примери в българската история: хора, които са завършили право, след това са се изявили и в други творчески области, и то с успех. Правото им е дало една основа, която си личи в целия им жизнен опит.

Макар че понякога си мисля, ако бях записал физика, по-добре щеше да бъде.

Защо?

Ами, точна наука (*смях*). Правото понякога е... несигурна почва. Това, което човек иска да направи, не зависи от самия него, а от мнението на другите. Преценяват други хора. Справедливостта е относителна категория, а и точното значение на закона често е обект на спорове. Докато в точните науки експериментът потвърждава теорията и, така ми се струва, човек по-добре може да се изяви като индивид. Откровено казано, аз не се считам велик юрист, но имам богат жизнен опит, живял съм през две епохи (даже три, ако се има предвид детството, роден съм в края на 1935 г.), което може би е интересно за Вас.

Разкажете малко за семейството си.

Моят баща беше строителен инженер и би следвало аз да се ръководя от неговия пример. Завършил е Мюнхенската политехника. Беше областен инженер на Варненска област, която тогава беше много голяма – почти цяла Североизточна България. Няма такава служба сега, но с тази длъжност той отговаряше за всички

строителни дейности на държавата в областта. Като дете вече имах съзнание за много неща. Детството ми премина в бурна епоха – война: въздушни тревоги, затъмнени с черна хартия прозорци, евакуации, преврати, революционни промени. Въпреки че беше немски възпитаник, баща ми не вярваше в победата на Хитлер. Беше го виждал на живо в края на 20-те години в Мюнхен и го описваше като интересен шоумен, който никога сериозен германец не е приемал насериозно. Политическото ми възпитание започна от детството като наблюдавах как баща ми превърта оста на запечатаното радио, наглася го на вълните на Би Би Си и с неговия сигнал – ударите на съдбата от петата симфония на Бетовен – е свързан онзи таен, паралелен живот, който е характерен за несвободните общества. След 9-ти септември баща ми беше влязъл в конфликт с двамата местни най-големи партийни величия във Варна – кмета и секретаря на БКП по въпроси, които засягаха работата на оглавявана от него държавна служба. Явно не е бил наясно какъв вятър духа, защото, между другото, беше уволнил за некадърност партийния секретар на местната организация. Това беше не само край на неговата кариера като опитен специалист – беше арестуван, една година беше в затвора, беше съден за стопански саботаж. Цяло чудо е, че накрая беше оправдан. И може би това оказва влияние върху мен, защото покрай този процес майка ми контактуваше с много юристи и ми се видя това интересно – борбата за истината и за справедливост. Тези житейски перипетии като малко момче оказаха влияние върху мен.

През 1955-та година завърших реномираната Първа мъжка гимназия във Варна с пълно отличие. И тогава дойде това мое чисто емоционално и напълно наивно решение да кандидатствам право, за учудване на мнозина. Сегашното поколение юристи мъчно може да си представи онази епоха на правен nihilism и официално поддържаната доктрина, че с развитието на социализма към комунизъм правото ще отмре. Кандидатствах за една непрестижна и без бъдеще специалност.

Да – ленинската постановка, че държавата отмира и правото няма да е необходимо.

Бях много смутен, когато учителката ми по немски, чийто съпруг беше известен варненски юрист, ме спря в коридора и с огорчение и укор ми каза: “Петър, научих, че ще кандидатстваш право. Защо!?”. Освен това не си давах сметка, че правото беше идеологическа специалност и пълното отличие, както и много добрата ми подготовка по литература и история, по които предмети се провеждаха приемните изпити, съвсем не са достатъчни за успешно кандидатстване. Тогава отличниците се награждаваха със златни и сребърни медали, но само ако се изявяваха и в дейността на ДКМС (Комсомола). Такъв не бях, бях с „буржоазен” произход; баща ми, въпреки че беше оправдан, не получи реабилитация в службата и съвсем закономерно аз не получих медал. На приемните изпити се справих много добре, особено в устния изпит по история (екзаaminаторите бяха впечатлени от знанията ми, които далеч надхвърляха съдържанието на учебниците). И, сигурно поради тези особености на тогавашното време, щях да се размина с правото, ако майка ми, загрижена може би повече за моето здраве – да не ме вземат войник, не се беше обадила на един колега по специалност и приятел на вече покойния ѝ баща – академик Страшимир Димитров, известен български учен,

минералог и геолог. Дядо ми също е завършил естествознание в Софийския университет, бил е учител и директор на гимназията в гр. Попово, капитан от запаса – участвал в обсадата и превземането на Одрин и във всички войни, награден с много ордени, между които за военна и гражданска заслуга. Сигурен съм, че намесата на академик Димитров е запълнила липсата на тези необходими за тогавашното време условия, на които не отговарях. Бях приет и когато през септември се установих в София и започнах занятията, по поръчение на майка ми отидох в скромното му жилище, за да му се представя и да благодаря. Тогава отново ми беше зададен същият въпрос: добре си се представил, но защо право? Бях наистина смутен, защото в края на разговора проф. Димитров бащински ми каза: “Има свободни места по география в Геолого-географския факултет, размисли и ако искаш, обади ми се.”

Аз обаче винаги съм проявявал нерешителност, когато трябва да направя рязък завой от поетия път. Географията също ми беше любима дисциплина, но лекциите и атмосферата в Юридическия факултет ми допаднаха и не се реших да “дезертирам”. В обявлението за приетите студенти през 1955 г. фигурираха само 29 души – ние бяхме най-малкият курс в историята на правния факултет, по-малко от един клас (две групи), чувствахме се действително като сплотен клас. Имах прекрасни колеги и колежки, много от тях станаха изявени юристи и общественици.

В първи курс лекциите бяха предимно с общообразователен характер, с много разширен диапазон в идеологическите дисциплини, разбира се – от марксистка гледна точка. Трябва да ви кажа, че този подтик, който имах към обществените науки, по парадоксален начин се дължи и на този мой дядо, макар и той да е бил специалист в точно обратната сфера на знание. Бях наследил от него много богата библиотека с почти всичко ценно, което е издавано в края на 19-ти и началото на 20-ти век. Освен специалната за него литература, както и художествена литература, имаше богат набор от книги по обществено-политически и исторически проблеми, които вече не се намираха, а даже и бяха инкриминирани по времето, когато съзрявах.

Не марксизъм-ленинизъм.

Имаше и марксистка литература, защото дядо ми е бил по убеждение социалдемократ (широк социалист, през 80-те години в негова памет в Попово беше организирано честване), включително издания на Маркс, Енгелс, Ленин (под името В. Улянов), но и на такива забранени по мое време автори, смятани за ренегати на социалистическата идея, като Кауцки, Плеханов, Бакунин; подвързани по години броеве от издаването от Ив. Бакалов в началото на века сп. „Съвременник“; имаше и основни трудове по натурфилософия, както тогава са се изразявали. Много богата библиотека – дядо ми се е интересувал от всичко и това, което е останало, беше много ценно.

Вие казахте 55-та – това е малко след смъртта на Сталин и така нареченото Хрущовско размразяване вече е започнало.

Имаше, имаше известно разведряване, даже се пусна слух (фалшив, но все пак говори за настроенията), че ще върнат в университета известния теоретик на правото Венелин Ганев. Но след унгарските събития отново имаше голямо

втвърдяване.

Всичко това усещаше ли се в университета?

Да. Имаше изключения на студенти. Слава богу, мен не ме засегна.

Както казах, с интерес слушах повечето лекции. Интересни преподаватели имаше. Бяха минали едва десетина години от 9-ти септември и още имаше преподаватели, които са били такива и преди промяната. Проф. Силяновски ми е преподавал граждански процес заедно с проф. Живко Сталев, който тогава беше утвърден вече и възходящо развиващ се юрист. Упражненията по граждански процес провеждаше Яновски, който тогава още не беше професор. Проф. Ал. Кожухаров беше всепризнат специалист по облигационно право. Катедрата по административно право оглавяваше академик Петко Стайнов – жива история на България, Дерменджиев беше асистент. Академик Любен Василев изнасяше интересни лекции по теоретичната (обща) част на гражданското право. Проф. Ненов – по наказателно право, проф. Павлов – наказателен процес, проф. Кутиков – международно право. Проф. Михаил Андреев преподаваше римско право, а проф. Меворах (бащата на Валери Петров) – семейно право. Нямах дисциплина “Конституционно право”, вероятно защото това се считаше за “буржоазна наука”, но заместващата такава се наричаше “Държавно право” (разликата в наименованията е показателна), по която изнасяше лекции проф. Борис Спасов. Трябва да подчертая, че той имаше широк кръгзор и изнасяше интересни лекции, за разлика от един друг преподавател по “Теория на държавата и правото”, чието име не искам да спомена, защото явно дължеше мястото си във факултета на партийна активност, а не на качества, отговарящи за университетски преподавател. На всичко отгоре се мъчеше да “разгромява” световно известния теоретик на правото Ханс Келзен. И още една подобна дисциплина имаше: “Съветска държава и право”, по която изнасяше лекции известният по-късно с ролята си в Държавния съвет по Живковската конституция Ярослав Радев. Той беше известен с радикалните си възгледи, обичаше да цитира дейци на Френската революция и, според едно битуващо между юристите мнение, беше инициатор и главен виновник за приемането през 1973 г. на Закона за собствеността на гражданите (ЗСГ), според който можеше да имаш само един жилищен имот и който подлуди българския народ, като доведе до масово прехвърляне на имоти между роднини, до разводи, както и до преследване на хора, занимаващи с “частпром” – нерегламентирани занаятчии и др. подобни. По тази “идеологическа” дисциплина с мъка изкарах тройка и не много по-добре се представих по други две подобни: “История на КПСС” и “История на БКП”. Голяма мъка беше да запаметяваш какво е станало на еди кой си конгрес на КПСС или БКП. Като утешение можеше да бъде, че изучавахме, може би по инерция от това, което се е преподавало преди 9 септември 1944 г., и предмети, които даваха на юриста по-широк кръгзор, извън чисто юридическите дисциплини (не знам дали сега съществуват поне факултативно). Например изучавахме латински език, специално пригоден за юристи, преподаван от известен лингвист, Макари Порталски, автор на такъв учебник. Професор Шипковенски, световно известен учен, изнасяше в залата на Медицинската академия лекции по съдебна психиатрия. Също там слушахме лекции по съдебна

медицина и присъствахме на упражнения (например дисекции на трупове), водени от един изключително ерудиран и известен доцент, Марков се казваше, чието кариерно развитие е било стопирано и беше в немилост, защото е участвал в международната анкетна комисия, която в 1943 г. установила, че за Катинското клане е виновно съветското ръководство. По съдебна статистика имахме много интересен преподавател, който умееше да прикове вниманието ни и в тази скучна дисциплина: проф. Анастас Ю. Тотев. Дори по общообразователния факултативен предмет немски език имах преподавател с международна известност, носител на Хердцова награда – проф. Цеко Торбов, най-известният преводач и изследовател на Кант у нас, известен с трудове по философия на правото. Разбира се, на него не му беше позволено да обърква студентите с “реакционни” теории, но самото му присъствие, осанка, начинът, по който контактуваше с нас, оставиха незаличим за мен спомен. Впрочем, същото може да се каже и за повечето от останалите преподаватели, всеки от които притежаваше богата, запомняща се индивидуалност, която въздействаше силно.

Тук ще си позволя нещо, което може да ви шокира: да спомена с добро един заклеямен като предател и шпионин преподавател: Иван-Асен Георгиев. В първата година от следването той беше най-интересният лектор. Дисциплината му беше “История на държавата и правото”, но историческата палитра беше само канавата, върху която той развиваше принципите на Хегеловата диалектика. Неговата мечта и стремеж са били да основе световен Хегелов институт. Бях увлечен от неговите интерпретации на исторически събития и когато избирах по коя дисциплина да направя задължителния реферат, избрах неговата, с тема “Реформите на Солон”. Изглежда, че я е прочел, защото на изпита не ме остави да говоря, взе книжката ми и направо ми писа отлична оценка. Но той беше причина едва ли не да ме изгони от кабинета си другият преподавател, чието име не споменах – защото допуснах груба идеологическа грешка по въпроса, който ми се падна на изпита: буржоазна държава и право. Най-непредпазливо изтърих като отговор това, което съм запомнил от Хегеловите интерпретации на историята от лекциите на Георгиев: теза – феодалната държава е основана върху привилегиите; антитеза – буржоазната държава е държава основана върху правото, т.е правова държава. Спаси ме асистентът му, който му прошепна нещо – вероятно, че съм вземал участие в упражненията. Бях пощаден, даде ми се възможност да се явя отново след една седмица. Това объркваше целия ми график за насрочения следващ семестриален изпит, но аз се изхитрих, взех тетрадка със записки от една колежка, която прилежно, за разлика от мен, е внимавала на лекциите му, назубрих през нощта преди повторното явяване “правилните” отговори и благополучно взех изпита. Но “идеологическата диверсия”, която се е промъквала от лекциите на Иван-Асен Георгиев и на която станах “жертва” е нищо в сравнение с това, което последва след няколко години. Този човек, който и дотогава имаше богата биография – дипломат в Париж, член на делегацията за Парижкия мирен договор, главен секретар на МВР – беше избран за подпредседател на юридическия комитет на ООН и за председател на Международния институт по космическо право.

Неочаквано, през септември 1963 г., когато отишъл в Москва във връзка с дейността на института, беше арестуван, по-късно предаден на българските власти, съден за шпионаж и екзекутиран. Твърдото ми убеждение е, че присъдата му е издадена още в Москва, защото съобщил на американците важни сведения във връзка с кубинската криза (април 1963 г.), а българските власти са имали указание само да оформят юридически присъдата и да я изпълнят. Като депутат във Великото народно събрание повдигнах въпроса да се разкрият истинските факти около дейността на Георгиев, защото в обвинението имаше явни нелепости, например: предавал шпионски сведения с тайници и някаква развалена радиостанция – и това за човек, който свободно се движи в чужбина и е имал достъп до самия директор на ЦРУ Алън Дълес. Спомням си, че депутатът от БСП, “топразузнавачът” генерал Тодор Бояджиев скочи като ужилен. Преди няколко години публикувах във в. “Преса” критична статия по повод интервю на един друг бивш “топразузнавач” за процеса срещу Георгиев. Според мен истинските факти за дейността на Георгиев остават скрити в архивите на КГБ – интересна тема за по-задълбочено изследване на мотивите, поради които един изявен левичар преди 9 септември 1944 г., а след 9 септември назначен даже за гл. секретар на МВР, става критично настроен анализатор на “реалния социализъм”, на външната и вътрешна политика на СССР и “социалистическия лагер”, и в крайна сметка преминава в другия “лагер”.

На проф. Витали Таджер дължа по-задълбоченото ми изучаване на гражданското право. Тогава той беше още старши асистент, но изпъкваше като несъмнен ерудит, много точен и много логичен в изказа си. Той ме вкара в един кръжок по гражданско право и оттам вече спонтанно се насочих към гражданското право, което е океан. В този кръжок бяха проф. Мария Павлова и бъдещият председател на Народното събрание Йордан Школагерски, макар че той после изневери на гражданското право.

По време на следването ми една случка едва не ме отклони към посока, която водеше извън пределите на правото като наука. По диамат (диалектически материализъм) ни водеше лекции и упражнения един преподавател – Кирил Петров, който не беше към Юридическия, а идваше от Философския факултет. После, от автобиографичната книга на Желю Желев “Въпреки всичко” разбрах, че е бил партиен секретар на този факултет. Като ме изпитваше, аз изтъкнах, че освен марксистическото схващане за историческия процес, съществуват и други теории, които поставят в основата на развитието на обществото и други фактори, като например: равнището на знанието и нравствените норми. Той ме запита: “Къде сте чели за това?” Казах му, че съм го прочел в един труд на английския историк Хенри Томас Бокл (Бъкл) “История на цивилизацията в Англия”, която намерих в библиотеката на дядо ми. Заинтригува го, че проявявам интерес към история и философия на историята, насочи ме и уреди да вляза в един кръжок в Историческия факултет. В този кръжок беше Александър Фол, бъдещият основател на тракологията, но и много други интересни студенти, имената на които съм забравил. Разискванията бяха не само на историческа тематика, но и по въпроси от

обществен интерес. Изобщо, към края на следването изпитвах желание да продължа образованието си извън това, което предлагаше ЮФ. Знаех, че нямам голям “дар слово”, което не е добре за юрист, но съм силен с перото. Дори за кратко сътрудничих на в-к “Студентска трибуна”. Ако бях останал в София, може би покрай приложната юриспруденция щях да се насоча и към друго поприще. Направих отчаян опит да избягна задължителното разпределение, но безуспешно.

Разпределението е било задължително?

Да. Разпределен бях като стажант-съдия във Варненския окръжен съд. Стажът беше след държавните изпити, само в съда, едногодишен и платен. Бяхме само двама стажанти. Това беше много добър начин да усвоя практически правото. Не знам сега как протича стажът, но тогава ме ползваха доста интензивно. След като няколко месеца писах определения за приемане на доказателства, кумулации на наказания по присъди и т.н., председателят на съда ме извика и започна да ми дава дела: “Проучи делото и ми го докладвай. И след това – напиши решението.” (смях)

Но това е доста отговорно за стажант!

Е, естествено, той е подбирал делата, а после преглеждаше написаното. Даже по едно време ме изпрати при един съдия да му пиша решения. “Ама – каза – не стой много при него, защото той е закъсал със сроковете и ще те обсеби!” Дори когато единственият нотариус във Варна се разболя, ме пратиха да го замествам – почти цял месец бях варненски нотариус. Това е било след като са изминали повече от шест месеца от назначаването ми като стажант-съдия, защото това беше условието, не знам дали по закон или по някакъв правилник, да мога да изпълнявам като заместник тази длъжност. Така че стажът ми беше много ползотворен. След изтичане на една година трябваше да се явя на изпит, целта на който беше да се установи как съм усвоил практически знанията, получени в университета. Изпитът се провеждаше от комисия, съставена от съдии от окръжния съд и за резултата се изготвяше съдебно определение. Когато запитах как трябва да се подготвя, отговорът беше: напиши определението за назначаването и състава на комисията, пиши, че сме те изпитали по тези и тези въпроси и успешно си издържал практическия изпит и ела в кабинета на председателя. А един от членовете на комисията, известен като шегаджия, добави: и носи една дамаджанка с вино. Не помня дали съм занесъл дамаджанка с вино, по-вероятно е да е било кутия бонбони и бутилка “Плиска”. Резултатът от изпита беше предрешен, защото бях го държал почти всеки ден в продължение на година и всички съдии от окръжния и градския съд ме познаваха. Повечето от тях бяха ми възлагали задачи, свързани с движението на делата и други подобни, но спомням си, че ми зададоха няколко интересни въпроса и отговорите ми се допълниха от самите съдии, които коментираха случаи от своята практика.

Но след завършването на стажа се оказа, че няма свободни места за юристи. В този момент се случи някакво съкращение на юрисконсулти и места нямаше, освен в едно поделение на трудови войски, но не ме одобриха, вероятно защото не бях партиен член. Може би и заради произхода ми. Откри се възможност и постъпих като юрисконсулт в ТКЗС “Черно море”, Варна, със заплата 60 трудовни

на месец. Но това се оказа интересно: ТКЗС-то беше голямо, обхващаше местности край Варна, които сега са градски квартали и 5-6 села наоколо, някои от които също са сега част от града. Беше полезно за мен, защото имаше за уреждане спорове за собственост и заменки с жители на града – некооператори. Установих връзка с проф. Таджер, който по това време водеше курс “Право на ТКЗС”, консултирах се с него и му пращах интересни казуси. Направих “кариера” там, защото спасих стопанството от едно много голямо задължение от близо два милиона лева.

Интересно! Как стана това?

Случаят беше такъв: заварих към 60-70 приключени дела за оценки по т. нар. “заменки”. Тук, около Варна, имаше хубави частни стопанства с овощни градини, зеленчукови градини, лозя – включват ги в блоковете и им дават заменки, които, според едно ПМС би следвало да са с равностойна по количество и качество земя. През 1958 г., при образуване на ТКЗС, са включили тези земи в блокове и са им дали в замяна едни камънаци на Франгенското плато: вземаме ти 10 декара овощна или зеленчукова градина, даваме ти 10 декара там, но овошките, сградите и разните съоръжения, като напоителни системи и др. се оценяват отделно, по някакви смешно ниски тарифни цени, които можеха да се обжалват пред съда. И колкото ниски и нереални да бяха оценките, все пак по съдебни решения се бяха се събрали почти два милиона лева, които трябваше да се платят от ТКЗС-то. Бяха издадени изпълнителни листове, но властите три години не са позволявали изплащането на сумите (което означаваше фалит на ТКЗС-то). Имало е много оплаквания до ЦК на БКП и други висшестоящи институции, дълго време – без отговор. Все пак, това грубо беззаконие не можеше да продължава вечно и е бил поставен въпросът да се намери някакво решение. Един ден в края на 1961 г. ме извика началникът на отдел “Селско стопанство” при Градския народен съвет – Варна и ми постави въпроса: “Какво да правим?” Доста мислих и накрая намерих оригинален начин да атакувам влезлите в сила решения по оценки с аргументите на противната страна. Казах на началника: “Заменките са направени незаконосъобразно. Трябва да им се дава равностойна по количество и качество земя. Би следвало да поискаме преглед по реда на надзора, да ги отменим и след това – такава беше процедурата – нови заменки да се правят, да им даваме земи, които те биха приели.” А имаше такива земи, които бяха по това време почти пустеещи, но имаха стойност в перспектива с оглед на едва-що започналото да се развива курортно дело. Златните пясъци още не бяха разработени, Кабакум – също, там в близост бяха земи на виничани (сега квартал на Варна). И разбрах тогава как се прилага законът в една тоталитарна държава. Разбира се, всичко е било уредено по партийна линия. С началника отидохме при председателя на Върховния съд, Никола Цветковски се казваше (един от прокурорите в Народния съд) и му изложихме идеята за атакуване на решенията. Той каза: “Добре, пуснете молбите.” Пуснахме молбите, уважиха ги всичките и започна под председателството на шефа на Районния съд (вероятно – с партийна задача) отново процедурата по заменки. Аз вече не участвах, понеже преминах в друго предприятие. Но разбрах, че в тези нови заменки има често и корупционен елемент.

Корупцията не е от вчера.

Да. Вземат ти 10 декара зеленчукова градина и се започва пазарлък за споразумение: дават ти няколко декара в местността над “Кабакум” например. Тогава не се ценяха така тези земи. Едни ги вземаха, други казваха: “Този пущинак за какво ми е?!” (*смях*). Но се съгласявах, къде доброволно, къде с натиск сигурно. Тогава разбрах, че някои от шефовете се сдобиха с имоти: “Даваме ти три декара, ама един ще прехвърлиш на еди кой си.” Даже и мен ме попитаха: “Обретенов, нашите хора всички... такава, ти...?” – “А, викам, не се интересувам от места.” Не ми бяха приятни тези “пазарлъци”, но и действително тогава изобщо нямах интерес към имоти.

След като бях няколко години юрисконсулт, повя някакъв нов вятър и решиха да подменят изцяло Варненския районен съд с млади съдии (старите бяха забатачили делата). Поканиха ме да ме назначат – впрочем, да ме изберат за народен съдия. Изненадах се много, защото преди това не искаха да ме назначат даже в трудово поделение и се принудих да отида в ТКЗС-то. Предложението беше направено от новоназначения (или – “новоизбран”) партиен секретар на Градския съд, който ме познаваше още като стажант-съдия. Откровено му казах, че имам черни точки в биографията си и мисля, че това ще ми пречи. Той беше един интелигентен евреин (а те умеят да ценят хората по работата им) и ми отвърна, че знае всичко това, но времето е малко по-друго и сега е важно работата да върви. Това беше през 65-та година. Избраха ме с 99.98 % одобрение (*смях*).

А кой всъщност избира? Кой е органът, който е избирал съдиите?

На общи избори, заедно с общинските съветници, народните представители и т.н. Всичко беше съвсем формално – пародия на избори. Просто, партийният секретар имаше симпатия към мен. Но действително искаха работа, защото беше забатачено положението в Районния съд. Това беше тежък период от живота ми. Тогава нямаше специализация, всеки съдия отговаряше за определен район и разглеждаше дела от всякакъв характер, които постъпваха в него. Бяхме осем народни районни съдии (сега са около 50) и аз отговарях за един от централните райони на Варна. Постъпленията бяха около 100 дела на месец. Сред тях имаше и издръжки, и наказателни постановления, но имаше и нелеки граждански дела – за собственост и делби, наемни отношения. Наред с тях имаше и доста наказателни дела: кражби, грабежи, побоища свързани с телесни повреди и хулиганство (Слава Богу, убийствата и политическите процеси бяха подсъдни на окръжния съд), измами, изнасилвания... Изобщо, цялата палитра на „класически“ престъпления беше налице, въпреки новия социалистически морал. Спомням си, че два или три дни подред гледах едно дело срещу таен съдържател (с подходящото име Сава Долнев) на “дом за разврат”, т.е. публичен дом, на което като свидетелки на обвинението разпитах около 30 проститутки. След време, като посетих най-реномирания варненски ресторант “Одесос” до портала на Морската градина, установих, че доста от свидетелките са редовни посетителки. Днес мнозина говорят колко спокойно се е живеело при “социализма” – едва ли не, престъпност почти нямало. Само тези, които служебно се сблъскаха с нея, знаят за нейния размах, защото по вестниците и радиото нищо не се съобщаваше за ежедневните престъпни деяния (ако бяха сегашните медии, картинката би била съвсем различна). Така че

напрежението беше много голямо. Аз съм стоял до късно, до среднощ, да пиша мотиви на решения и присъди. Даже веднаж ме заключиха в съда и трябваше да звъня по телефона на зам.-председателя, за да разпореда да дойде служител да ми отключи входната врата (*смях*).

Понеже става въпрос за независимост на съдиите, днешните съдии могат да бъдат доволни, че поне няма тази зависимост, която имаше тогава. За съдиите отговаряше Военно-административният отдел на Градския комитет [на БКП], съответно Военно-административният отдел на ЦК. И трябва да ви кажа, че най-добрата защита получавахме всъщност от Министерство на правосъдието чрез инспекторите – все пак юристи и могат да оценят труда и познанията ти. Може би първия или втория месец, след като станах съдия, вика ме ръководителят на Районния съд: “Обретенов, викат ни при първия секретар на Градския комитет.” Аз онемях. Тръгваме към Градския комитет. Съдът беше до катедралата, а Градският комитет – на площад “Независимост”, не е много далече. По пътя той казва: “Какво толкова си направил, че ни викат чак при първия секретар!” (*смях*).

Притеснява се заради вас?

Да. А и за себе си вероятно се притеснява, защото отговаря и за нас, съдиите. Влизаме в Градския комитет. Минаваме през кабинета на секретарката, а там, гледам, стои една жена, на която предния ден гледах дело за родителска власт, между нея и съпруга ѝ. Влизаме при първия секретар на ГК, още го помня, Георгиев се казваше. Той, още от вратата, ядосано: “Какво е това безобразие! Вие разтакавате хората, отложили сте делото, а жената чака да ѝ бъде предадено детето.” Трябва да поясня, че тогава процедурата по разглеждане на делата беше съвсем различна от сегашната, нямаше предварителна двойна размяна на книжа. С постъпване на исквата молба делото веднага се насрочваше за “първо по делото заседание”, на което се изясняваха становищата и се сочеха доказателства, свидетели и пр. и ако не се постигне споразумение, се отлагаше за второ по ред заседание, в което се събираха доказателствата – разпит на свидетели и пр. И отлагането беше съобразено с процедурата. Ръководителят на съда смутено започна да обяснява какъв е законът. А партийният секретар: “А, така ли? Ама можеше и по-другояче...” (*смях*). Така че, да знаят днешните съдии на какви изпитания и унижения – да стоят като наказани ученици! – можеха да бъдат подложени тогава съдиите и да ценят и отстояват гарантираната им от Конституцията независимост.

Имах и други подобни случаи и трябва да ви кажа, че въпреки добрата оценка за моята работа (повишен бях в ранг окръжен съдия) – напуснах съда именно поради това. Разбрах, че ако искам да бъда съдия, както аз разбирам значението на тази длъжност, ще ми се наложи да изпитам много такива унижения. Много голям натиск имаше.

Имаше един случай, който ме накара сериозно да се замисля, че трябва да напусна. Случаят беше такъв. Бях в отпуск и за пръв път излязох в чужбина – екскурзия в ГДР. Върнах се в един петък, а в понеделник трябваше да бъда на работа. Ръководителят ме извика още в петък: “Обретенов, за понеделник в твоя район има насрочено едно наказателно дело. Чудехме се какво да правим. Дали ще можеш да го проучиш и да го гледаш?” Разбрах, че колегите не са искали да вземат

“чуждо” дело. Всички бяха претоварени. Добре, казвам, през уикенда ще го проуча. Дава ми делото – най-обикновено наказателно дело за съставяне на документ с невярно съдържание. Един изпълнител на народни песни, удостоен даже със звание народен артист, Гемеджиев се казваше, помолил един лекар и лекарят издал на сина му фалшива медицинска бележка, с която бил отложен от военна служба. Не виждам нищо сложно, но в понеделник се оказа, че делото е определено за разглеждане в залата на окръжния съд и като влизам, гледам – пълна е с военни с по-високи чинове: капитани, майори, че май и подполковници имаше. Оказа се, както тогава казваха, “показно” дело и затова имаше подбрана публика. Искаха непременно да вкарат този Гемеджиев в затвора – за назидание на всички, които се отклоняват от военна служба. Всъщност, лекарят е извършител на деянието, другият е подбудител. Прокуратурата, известна като много ревностна по партийна линия, искаше за лекаря поправителен труд, а за подбудителя – затвор, непременно. Би следвало, ако не по-леко за подбудителя, поне равно наказание за двамата да има, но да вкарам в затвора човек, който дотогава не е имал сблъсък със закона, беше абсурдно. Както и да е, произнесохме със заседателите присъда: и на двамата условно лишаване от свобода. Че като ме емнаха!

Военните?

Да, но чрез печата. Вестник “Народно дело”, започна да публикува статии под рубрика: “Бягство от дълга”, с отзиви на читатели. “Съдията Обретенов явно negliжира сериозността на извършеното престъпление”, “в залата е много снизходителен към подсъдимия – дава му възможност да се държи много свободно.” Поредица от статии, някъде ги пазя.

Коя година се случва тази кампания?

Може би 69-та, него време. След Пражките събития. И понеже обиден тон имаше към мен в тези статии, направих въпрос пред председателя на съда, ходихме с него в редакцията (между другото, като мина шумотевицата, втората инстанция потвърди присъдата), искахме опровержение – нищо не стана. Това за сетен път ме убеди, че трудно ще просперирам на това поприще. Даже, спомням си, един съдия-следовател, от старите юристи, срещна ме веднъж в коридора и казва: “Момче, бягай отгук, ще те унищожат”.

Сериозно нещо! Това е като кампанията против тази съдийка, която осъди сайта “Пик” за клевета.

Да. Но сега има възможност да се реагира. Тогава много се струпа на главата ми и се разболях. Едновременно със съдийството бях издържал конкурс по транспортно право и започнал задочна аспирантура, която ми идваше много тежко, защото избрах трудна тема по морско право: “Отговорност на превозвача по Брюкселската конвенция за коносаментата”. Ръководител ми беше проф. Ал. Кожухаров. Литературата на руски и немски беше оскъдна и се намираще само в Народната библиотека – София. Започнах да уча английски... И всичко това се стовари върху мен с тези сто дела на месец, имах и семейни проблеми. Разболях се сериозно, със съмнение за злокачествено развитие на лимфни възли. Наложиха се две операции. Така че не успях да завърша аспирантурата, въпреки че бях взел кандидатския минимум. Използвах заболяването си, подадох молба за напускане.

Нямаше как да ме задържат, защото имах сериозна причина. От Министерството на правосъдието ми предлагаха да отида във Велинград като районен съдия, понеже там бил хубав климатът и натоварването – сравнително малко. Не ми беше възможно, поради семейни причини. Напуснах и станах адвокат. Не беше точно това, което исках, защото за преуспяващ адвокат са нужни някои качества, които не притежавах. Това е професия, която на пръв поглед е свободна, а доста те ангажира. Ангажира много от времето ти с общуване и понякога досадни обяснения с клиенти, които искат на всяка цена да излязат прави. А аз бях вече с изграден съдийски манталитет и, както колегите ме критикуваха, не винаги им давах оптимистични прогнози. Обикновеният българин няма голямо доверие в законите и смята, че “силният” адвокат може да спечели при всяка кауза. Занимавал съм се с всякакви казуси, но най-вече имах репутацията на добър цивилист. Имах много интересни от юридическа и житейска гледна точка случаи, които са характерни за тогавашната действителност, но това вече може да бъде тема на друг разговор. През 80-те години установих тесни приятелски отношения с видния столичен адвокат Александър Караминков и с него поехме защитата на няколко доста сложни от юридическа страна казуси.

Това, което беше хубаво в адвокатската професия по това време беше, че в сравнение с други професии и длъжности най-малко бяхме подложени на партийен контрол и опекуство. Поне що се отнася до един цивилист, нямаше как да се месят пряко в работата му по делата за делби, собственост, семейни отношения, а и партийните кадри също имаха такива проблеми. Действителността, каквато я познавахме от ежедневните “казуси”, беше съвсем различна от пропагандните клишета за новия “комунистически” морал и големите успехи на социалистическия строй. Поне кръгът, в който се движех имах – най-малкото – иронично отношение към тези клишета, от което се раждаха сочни вицове. Лично аз, възпитан в семейство и в традиции, които бяха чужди на наложената ни тоталитарна система, бях “вътрешен емигрант”. Наясно бях, че никаква демокрация не сме, а чиста тоталитарна система, както хитроумно демаскира това Желю Желев във “Фашизмът”. Вярно е също, след смазването на унгарската революция и Пражката пролет бях наясно, че сме пожертвани като резултат от уговорките между победителите във войната, а също и поради страха от ядрена война. Малкото дисиденти в България познавахме само от предаванията на “Свободна Европа” и Би Би Си. Може би за това с надежда посрещнахме “перестройката” и в този период станах редовен читател на “Литературная газета” и други руски издания, в които се публикува остри критични материали за съветската действителност (Солженицин, академик Амосов и др.). Имах приятелски кръг, колеги предимно, с които се събирахме да дискутираме тези проблеми, нещо като неформален клуб, защото се събирахме в затънтен ъгъл на някое заведение. Случайно се озовах на последната част от събитията пред “Кристал” (имах дело в София и една колежка ми съобщи, че има протест в градинката отпред). Но вече не случайно и само с тази цел отидох на големия митинг в София на 18 ноември, след който духът от бутилката беше вече изпуснат. Няколко дена след това във Варна основахме в ателието на един художник, в романтична, полуконспиративна обстановка, “Екогласност”. Аз

написах устава му и издействах регистрацията му, благодарение на съдии от окръжния съд, които явно ни симпатизираха.

Това трябва да е било 89-та година?

89-та година в периода след 10-ти ноември се основаха няколко сдружения, включително СДС – Варна, като тяхно обединение. Беше време на вълнуващ кипеж на духовете. Сблъсък на различни мнения, виждания за насоки, провокации – спомням си едно бурно събрание с такъв характер в моряшкия клуб “Прибой” (името е символично за това събитие) на пристанището, импровизирани митинги, бурни заседания на новообразувани партии и движения, координационни съвети, подготовка за избори и избори на следващата година...

В разговорите за създаване на СДС участвах като представител на “Екогласност” и председателствах събранието, на което се учреди съюзът. Във Варна се основа, предимно от юристи, едно чисто местно, без аналог в страната “Движение за законност и демокрация” – самото наименование показваше основните цели на жадуваната промяна. На връщане от едно събрание на това движение се отбих в залата на Младежкия дом, където знаех, че се провежда събрание за учредяване на “Зелена партия”. Беше дошъл от София да основава местна организация известният български музикант Кирил Маричков. Не толкова неговата известна на цяла България личност, колкото участниците и записалите се тогава като членове на партията ми направиха добро впечатление – интелигентни млади хора, предимно с висше образование по технически специалности. Установих тесни връзка с учредителите на ЗП и по-късно във Великото народно събрание се числях към парламентарната група на тази партия, макар че от мене “партиец” не стана. Малцина помнят, а и знаят, че от ЗП влязоха във ВНС като кандидати на СДС и бяха в неговата парламентарна група известни тогава личности като Александър Каракачанов, Соломон Паси, Любомир Иванов, Владимир Сотиров (тези трима с научни титли в математическия факултет), Снежана Ботушарова, Илич Цветков, даже и Иван Костов. А извън събранието – защото не бяха избрани за депутати – останаха други известни фигури от политическия живот на България, като Филип Димитров, Христо Бисеров и др.

Вие бяхте депутат, спомням си. Разкажете малко повече за това.

Да, избрах ме депутат във Великото народно събрание от СДС – Варна. Това е един период, който заслужава специално внимание, интересен и съдбоносен за България от всяка гледна точка.

Аз бях от редовите депутати на СДС, които се проявиха не с шумни политически изяви, а чисто професионално. Юристите бяха мнозинство спрямо останалите специалности във Великото народно събрание. Дори и една моя първоначална изява, която имаше шумен политически ефект, беше облечена в юридическа форма – като процедурен въпрос. В самото начало на третото по ред заседание на ВНС, на 18 юли, поисках от още временния председател Йосиф Петров думата по процедурни въпроси. Поставих три такива: 1. Няма още изработен правилник, но всяко заседание трябва да започва с преброяване и съобщаване на кворума и отсъстващите, което по-късно да залегне в правилника за работа на ВНС (Йосиф Петров беше неопитен в процедурните въпроси, а Гиньо

Ганев не беше до него, за да му подсказва, както беше по-късно, при председателстването на проф. Н. Тодоров). 2. Да се обръщаме към председателя и към депутатите с обръщението господине/госпожо, утвърдено от нашата историческа традиция, а всякакви други обръщения като “другарю” имат място в партиен форум на БСП. 3. В залата е недопустимо да присъстват депутати с военни униформи, след като армията е вече деполитизирана. Атаката беше срещу министъра на отбраната генерал Добри Джуров, който с генералска униформа, обсипана с ордени и медали, стоеше на първия ред, наред с Луканов и водачите на БСП. Бурни ръкопляскания и възгласи от СДС, смут и шумни възклицания от БСП. Генерал Джуров и част от депутатите от БСП излязоха в коридора. След това обаче той повече не се появи с генералска униформа в залата, а “другарю” престана да се употребява (не знам дали само в резултат от моето изказване, но факт е, че първи официално поставих въпроса на най-високото възможно равнище).

В какво се състоеше работата ви по-нататък?

Участвах активно в изработването на Конституцията. Бях в Законодателната комисия. Освен това имаше една работна група в много умален състав, която подработваше текстове между отделните четения. Любен Корнезов я ръководеше и аз взех участие в нея. По отношение на съдебната власт мога да кажа, че имаше стремеж да се върнем към това положение, което е било до 9-ти септември. Имали сме доста добра, на европейско равнище, правна система, чиято организация е осигурявала по-висок професионализъм и независимост на съдиите в сравнение с днешното положение. Даже, спомням си, че зам.-председателят на Великото народно събрание Никодим Попов, който преди 9 септември 1944 г. е бил с антифашистки убеждения, но е бил запознат с работата на съда като адвокат, а след това е лежал в затвора, защото е бил депутат и приближен на Никола Петков, каза: “Но тогава [преди 1944 г.] все пак имаше съдии!”

Тоест, независими?

Да. И които са били със съзнание, че длъжността ги задължава да бъдат такива.

Това е било много интересно време. Наливат се основи. Всичко се създава наново, всичко е за първи път.

Да. И може би за някои неща, сега като премислям, бих имал по-различно мнение. Аз бях от тези членове на СДС, които подписаха Конституцията и бяха низвергнати след това. Обвинението беше, че Конституцията е комунистическа. Аз, понеже бях добре запознат с конкретните текстове и духа на Конституцията, и по кои образци е създадена, не можех да се съглася с това абсурдно обвинение. Тя не само, че не беше комунистическа, но в някои отношения имаше залитания в друга посока. Спомням си, че много силно участие имах в разискванията в пленарната зала за конституционните рамки на правото на собственост и може би имам принос към тази кратка, класическа формулировка (много спорове имаше) на ал. 3 на чл. 17: “Частната собственост е неприкосновена”. Сега, ретроспективно погледнато, не бих я подкрепил в този съкратен вид, защото се абсолютизира значението на частната собственост, което дава отражение и в съдебната практика. Ако сега участвам в такава дискусия, бих предпочел формулировката на германската

конституция. Има там един знаменит член 14, който в началото казва, че частната собственост и наследяването се гарантират от закона, но продължава с един знаменит израз, който е основа на друго, модерно виждане: “Собствеността задължава. Нейната употреба трябва да служи и за благо на обществото”. Става въпрос за тъй наречената социална държава, която беше провъзгласена в преамбюла на Конституцията, но сега се забравя този важен неин постулат. Навремето стана голям спор: “социална” да се включи ли, да не се ли включи. Имаше доста противници. Стефан Савов много рязко възрази против това, виждайки едва ли не комунистически уклон, но не беше прав. “Социална” няма нищо общо със “социалистическа” и държавите в Западна Европа са утвърдени социални държави в рамките на едно капиталистическо стопанство. За разлика от нас – за съжаление имаме “див” капитализъм. Но това е друга обширна тема.

Лично аз допринесох много да се предвидят утежнени условия за изменение на Конституцията и дадох идеята за т.нар. “падащо мнозинство”. Но бях принципен противник на възстановяване институцията “Велико народно събрание”, което изразих и в пленарната зала от името на парламентарната група. Все пак тази институция влезе в Конституцията (за което допринесе най-много проф. Велко Вълканов) като изключение от принципа, че всички изменения се правят от ОНС, при утежнена процедура, с изключение на тези, които изрично са предоставени на ВНС. Затова сега съм остър критик на решението на Конституционния съд, което даде недопустимо разширително тълкуване на понятието “форма на държавно управление” – изключение от принципа не може да се тълкува разширително – включвайки в него не само класическите форми като република, монархия и пр., но и промяната в изградените държавни институции и органи. Това решение сега е формална юридическа пречка, която се изтъква като оправдание на заинтересовани политически сили да не извършат реална съдебна реформа.

Имам и друг повод да бъда скептичен към собствените си виждания при изработването на Конституцията. Заедно с протосингела на Варненска и Преславска епархия, депутатът от СДС–Варна Любомир Попов, настояхме, вместо прогласеното за официална религия в Търновската конституция православие, да се определи то като “традиционна религия” в България. Лично аз смятах, че трябва да отдадем не само почит и признателност на Българската църква, направила толкова много за възраждането на нацията, но и да ѝ дадем опорна точка активно да участва в изграждане на една нова, демократична България. Разочарован съм, защото днешните наши висши духовници не са наследили патриотизма и близостта до тежненята на народа, които са проявили техните предтечи в борбата за независима българска църква и държава и за утвърждаване на българско самосъзнание.

С доц. Марко Тодоров от Техническият университет – Русе, депутат от СДС (по-късно министър образованието в кабинетите на Беров и Инджова) обосновахме, докладвахме и успяхме да прокараме решение на ВНС за откриване на Американския университет в Благоевград. По същата схема се откри и свободният университет в Бургас, но вече по инициатива на Гиньо Ганев. Не знам дали тези наши увенчани с успех усилия не отвориха “кутията на Пандора”, от която се нароиха десетки висши училища, които обезличиха висшето образование, а

специално юридическото сведоха до равнище, което е под всякаква критика в много от тези вузове. Спомням си, че през 1996 или 1997 г. бях член на комисия по провеждане на държавен изпит в един провинциален ВУЗ, в който имаше и юридически факултет. Председател на комисията беше проф. Огнян Герджиков. Изпитахме около 30-на студенти, повечето – задочници, от които едва няколко издържаха изпита, защото отговорите им бяха свидетелство за въпиюща неграмотност – да се чуди човек как са получили диплома за средно образование. След изпита проф. Герджиков нервно възкликна: “И тези хора ще ми стават юристи. Това е опасно за държавата!” Тази негова тревога не се оказа напразна, защото не всички екзаминатори са били така взискателни и принципни като него. И в държавните институции, а даже и в органите на съдебната власт се появиха, често на отговорни постове, юристи, от проявите на които възниква въпросът кой и защо им е дал диплома.

Но вашите задачи тогава са били други. Основният проблем е бил реституцията – нещо, за което не е имало откъде да се учите. Със сигурност не в такива мащаби.

Да, Конституцията постави правните основи за възстановяване на частната собственост, но ВНС направи и конкретни стъпки в тази насока. Тогава се започна със Закона за земята. Вие тези работи няма как да си спомняте, но Гиньо Ганев огласи: “Музика! Днес гласувахме закона за земята!” – като голяма победа. А всъщност големи проблеми създаде този закон и продължава да създава. Аз, макар че не бях в Аграрната комисия, от време на време ходех, понеже съм вещ по законите за собствеността. Ходех на някои заседания и виждах, че те нямат ясна визия какво трябва да се направи, за да се премине от псевдокооперациите, каквито бяха ТКЗС-тата, към рационално частно стопанисване на земята. Земеделците настояваха да се върне земята на бившите собственици, социалистите – на тези, които я обработват и т.н. В края на краищата се гласува този закон: да се върне земята на бившите собственици, което беше най-лошият вариант за възстановяване на насилствено отнето им право на собственост, защото повечето от тях бяха измрели, а техните наследници бяха станали граждани и нямаха интерес към селското стопанство. В първоначалната редакция, приета от ВНС, формулировката беше “по количество и качество”, не в реални граници. По-късно това се измени от следващото Народно събрание, което доведе до по-тежки нежелателни последици, с още по-голямо раздробяване на земята.

Няколко дена преди 9 септември 1991 г. внесох законопроект за отпадане от Кодекса на труда на тази дата като национален празник, който по спешност беше поставен на гласуване в пленарната зала. Реакцията на някои депутати от БСП – лично към мене, а не само към предложението ми – ме изненада. Смятах ги за интелигентни хора, които могат да преценят, че не може да бъде национален празник историческа дата, която разединява, а не обединява народа, но те реагираха съвсем първосигнално – засегнах “светая светих” на веруюто им. Законопроектът беше отхвърлен с гласовете на мнозинството, но и водачите на СДС по това време бяха заети с разгорялата се междуособната война и не проявиха интерес да го подкрепят. Той беше моя самостоятелна инициатива, несъгласувана с

“ръководството”, което по това време беше в колапс.

Може би тези обстоятелства повлияха при гласуването, за да не получа достатъчна подкрепа при избора на членове за първия Конституционен съд.

След като приключи работата на Великото народно събрание, СДС се раздели именно по повод Конституцията: тъмносиньото СДС (отричащи Конституцията като комунистическа), СДС–либерали, СДС–център на Дертлиев. Аз бях от СДС–либерали. Това безсмислено и фатално разцепление преживях тежко. Спомням си един диспут в Радио Варна, на който аз и Илко Ешкенази, също депутат във ВНС от СДС–Варна, бяхме поканени като “опоненти”. Накрая и двамата установихме, че няма за какво да спорим. СДС–център и СДС–либерали не можах да влязат – не достигнаха няколко стотни до 4% бариера и се получи едно развитие, което и досега тежи на политическия хоризонт. Вместо да се коалира с тези близки формации, СДС се коалира с ДПС, получи “депесарски шут” и тази история продължи да се повтаря в различни варианти.

А вие как продължихте?

Аз се върнах във Варна и продължих да работя като адвокат. В началото на 1992 г. бях избран и взех участие в работата на първия Висш адвокатски съвет. Интересни проблеми имахме във връзка с поставянето на адвокатурата на нови основи: от една дирижирана от държавата организация се преминаваше към свободна асоциация. Някои умишлено допуснати, под натиска на заинтересовани кръгове, пропуски в приетия от ВНС Закон за адвокатурата доведоха до безконтролно, масово навлизане в колегиите на личности, които нямат професионалните и морални качества да упражняват тази важна и високо отговорна за правилното функциониране на правосъдието професия. По време на моето участие във Висшия адвокатски съвет полагахме усилия да ограничим тази вредна тенденция, но по-нататъшното развитие доведе до днешното плачевно положение: многочислени колегии, някои с хиляди членове, доста от които със съмнителна юридическа подготовка и със съмнителна дейност, често доста далеч от правоприлагането. Проблем, който не може да бъде разрешен лесно и още дълго време ще бъде пречка, за да бъде адвокатурата действително на висотата на своето призвание.

През 93-та година министър на правосъдието стана Петър Корнажев, който беше един от видните депутати във Великото народно събрание. Той ме покани да му стана парламентарен секретар. Доста се колебах. Убеди ме, че това е нещо перспективно. В западните държави това е длъжност, която означава много – връзка между изпълнителната и законодателната власт. Приех. Това, което си спомням от моята дейност като парламентарен секретар беше, че тогава в законодателната комисия се подготвяше и дискутираше първият Закон за съдебната власт. Имаше големи спорове, в частност за ролята на Министерството на правосъдието и инспектората към него.

Пак сте наливали основи.

Да, тогава започнаха тези спорове, които продължиха най-малко 15 години. Правомощието на Инспектората да проверява организацията по образуването и движението на делата се оспорваше като намеса на изпълнителната в съдебната

власт. Въпросът стигна до Конституционния съд, който тогава се произнесе, че това не представлява нарушаване на независимостта на съдебната власт.

Става дума за движението на делата, а не за това как се решават?

Да. Само за движението на делата, макар че, откровено казано, може да има и по-широки правомощия, стига инспекторите да бъдат на висота – съдии от висок ранг, както е било преди 9 септември, а не чиновници или партийни протежета. Преди 9-ти септември издигането на съдебните кадри е ставало постепенно чрез съставянето на т.нар. таблици за повишаване и назначаване, които са се изготвяли от съдилищата, обобщавали са ги в обща таблица в МП като се вземат предвид и предложенията на председателите на съдилищата, мненията на инспекторите и ревизорите на съдебните кадри. Всяка година са класирали магистратите в тази обща таблица и министърът на правосъдието може, след като вземе мнението на един ВСС, съставен от няколко магистрати от най-висок ранг, да предлага от класираните за назначаване с царски указ на съдии и прокурори. Министърът на правосъдието е имал това право, но е бил ограничен в избора си от една система, която взема предвид развитието на магистрата от самото начало на неговата кариера. Тогава между съдия и прокурор в известен смисъл е нямало разлика: съдията е можел да стане прокурор и обратно.

Така ли?!

Да, прокуратурата е била към съответните съдилища и в Конституцията е залегнала идеята да се възстанови това положение, но тя не се осъществи поради ред причини и, според мен, сегашният статус на прокуратурата е противоконституционен.

Между другото, в онзи момент към Министерството на правосъдието имаше Съвет по законодателството. Номинално се председателстваше от министъра, но се ръководеше от неговия секретар. Тогава такъв беше Любен Велинов. Не го знаете сигурно. Той беше много високо ерудиран юрист, но напусна и тогава ми предложиха да оглавя този съвет. Сега се казва Дирекция “Законодателство”. Но идеята беше съвсем друга. Предишният министър на правосъдието Лучников е имал намерението да възстанови тъй наречения Кодификационен съвет, който е съществувал преди 9-ти септември. Той се състоял от висши магистрати и през него минавали законите, които трябвало да се гласуват. Но времето не стигнало за изработване и гласуване на закон и той с министерско постановление от 1992 г. създал този Съвет по законодателството. В продължение на близо три години ръководех този съвет. Състоеше се от шестнадесет експерти, добри юристи във всяко едно отношение, някои от които станаха върховни съдии и професори в ЮФ. През нас минаваха за мнение законите, които се предлагаха от Министерския съвет и някои други нормативни актове от министерствата и ведомствата. Работата беше много сериозна и задълженията ми – тежки и отговорни. Това, което мога да си спомня като мой личен принос, освен общото ръководство: оглавих една работна група по изработване на Закона за държавната и Закона за общинската собственост, в синхрон с измененията на Закона за собствеността, които бяха приети през 1996 г. След това оглавих друга работна група – за изменението на Гражданско-процесуалния кодекс. Писах по този въпрос във връзка с наставленията, които

Живко Сталев ни даваше. Той беше вписан като нещатен член, без него нямаше как да мине.

Човек-институция.

Да. Получи възнаграждение за становището, което даде, но това едва ли е имало значение за него. След това по собствена инициатива даде едно допълнително становище и ни писа: “Не искам възнаграждение, моля ви се, считам това за мой дълг.”

През лятото на 1997 г. трябваше да напусна по причини, свързани с министерската промяна.

А между другото, бях избран и за зам.-председател на Централната избирателна комисия през 94-та година по предложение на президента Желев, не от политическа партия. Даже трябваше да бъда предложен за председател, но БСП се наложи и г-жа Джелепова стана председател. Много свестен човек и юрист. Там имах интересни случаи, но това е (*смях*) съвсем друга история. Бях в тази комисия като зам.-председател до 2001 г. включително, след това като обикновен член чак до 2009 г.

Вие сигурно сте с най-дълъг стаж в ЦИК?

А не, Мишо Константинов е с по-дълъг. Мисля, че го заварих, а той продължи и след това да бъде член. Но да, много се смениха, аз бях един от несменяемите и малко така, далече от политическите обвързаности. Имаше интересни моменти. През 2001 г. във връзка с изборите имаше даже скандал в ЦИК. Аз бях причината. Тогава, според мен, Иван Костов извърши груба политическа грешка. Искаше на всяка цена да попречи на царя да се яви на избори, вместо да го привлече по някакъв начин и под негов натиск мнозинството в ЦИК отказа регистрация на НДСВ. Тогава НДСВ се регистрира като коалиция чрез една партия, която забравих...

Спомням си “ракетите-носители” – Партия на българските жени, Весела Драганова и Тошо Пейков, движение “Оборище”.

Да, Партия на българските жени. Имахме инфарктно заседание до посред нощ – дали да я регистрираме тази партия даже и по този заобиколен начин. И аз единствен отстоявах становището, че даже и първоначалният отказ е грубо погазване на закона и го изразих след това публично пред телевизионните камери на излизане от срещата с президента, на която му връчихме резултатите от избора. Стана голям скандал.

Между другото, след като напуснах Съвета по законодателство, бях правен съветник в Народното събрание на една парламентарна група, в която влизаше и Зелената партия. Там също имах интересна дейност, защото подготвих няколко законопроекта, които бяха предмет на голям спор. Александър Каракачанов беше внесъл в НС законопроект, който по-късно стана известен с популярното название Закон за кредитните милионери. Председателят на Правната комисия Лучников му казал, че това не е закон, а политическа декларация и го посъветвал да бъде преработен от юристи. Аз се заех с тази задача, изготвих законопроекта, който от гледна точка на юридическа сложност не беше нищо особено, внесоха го в парламента и го приеха. С този закон се обявиха имената на всички, които са взели

необезпечени кредити от банките и по този начин се източиха банките в полза на една върхушка от предимно приближени на властта и се стигна до фалит на множество банки. Полезният ефект от закона обаче не беше много голям: малцина върнаха кредитите, а с едно решение на Търговската колегия на ВКС присъждането на невърнатите кредити трябваше да стане по курса при сключване на договора. При инфлационния скок, при който курсът на долара се повиши от няколко лева до почти три хиляди, това означаваше символично връщане на заемите. Пак по инициатива на Ал. Каракачанов подготвих Законопроект за превалутиране на задълженията, чиято цел беше да съобрази с инфлацията изплащането на тези задължения. Внесен беше в Бюджетната комисия, чиито председател беше Йордан Цонев, тогава от СДС. Първоначално той беше склонен да подкрепи законопроекта, но впоследствие промени мнението си, доколкото зная – по указание на Иван Костов. Законопроектът не получи одобрение. По този начин парите на населението от източните банки обогатиха малцина “приватизатори” на националното богатство.

По това време министърът на правосъдието Васил Гоцев правеше изявления в печата, че се подготвя Закон за санкциониране на незаконно забогателите, но осъществяването на намерението явно зацикляше. Реших да провокирам обществото и юридическата гилдия и изпреварващо подготвих такъв законопроект. Беше внесен в НС също от името на Ал. Каракачанов и предизвика бурни дебати при разглеждането му в Законодателната комисия. Не го одобриха, понеже предвиждал недопустима от Конституцията гражданска конфискация, за прилагането на която сега не се спори. Той беше първият от серията подобни закони, която (засега) завърши с закона, по който действа КОНПИ. Но за този почти 20-годишен период незаконно забогателите изпраха парите си.

Много интересен професионален път. Творили сте историята... Вие сте работили и преди 90-та година и в двете роли, като съдия и адвокат. Как се чувствате в едната и в другата?

И двете роли имат една и съща цел, но я осъществяват по различен начин. Можеш да се чувстваш полезен и удовлетворен и в двете роли, ако съвестно изпълняваш задълженията си.

Вие казахте в началото “две епохи” – като сравнявате правосъдието през тези две епохи, какво се промени след 90-та година?

Промените са много големи и аз трудно ще дам обективна оценка, защото не съм бил съдия след 90-та година и съм от “другата страна на барикадата”. По обем сега има много повече дела, защото има спорове по правоотношения, каквито нямаше по-рано. Но и съдиите сега са повече. Мисля, че сега не са така претрупани, както беше едно време. Заплатите им са прилични за нашите условия. Като проблем виждам големия формализъм, който господства в правораздаването, който затруднява не само участниците в процеса, но и самите съдии. До голяма степен това се дължи на една неправилна, според мене, тенденция в законодателството, особено в областта на гражданското съдопроизводство. Абсолютно ненужно беше приемането на нов ГПК през 2008 г., в който повече от 2/3 от текстовете са преписани от дотогава действащия ГПК. Това противоречи на принципите в

законотворчеството. След приемане на новата Конституция се наложиха промени в ГПК, за да бъде съобразен той с нейните изисквания. Но и тогава не си позволихме да отменим изцяло един добре съставен закон, по който е натрупана ценна съдебна практика през почти половинвековното му прилагане. През 1996 г. бях ръководител на работната група, която подготвяше тези приети по-късно промени и поуката, която извлякох от задълбоченото запознаване с проблемите и от съветите на най-авторитетните специалисти по граждански процес като проф. Живко Сталев, беше, че правото е консервативна система и най-консервативната част от нея е процедурата. Трябва да се съобразяваме с натрупания опит и традиции, а не да въвеждаме революционни промени и това аз даже изразих в една публикация.¹ През 2007-2008 г. се постъпи точно по обратния начин. Освен че ненужно се пристъпи към изработването на изцяло нов ГПК, в него се вмъкнаха елементи от най-отдалечената от нашата историческа традиция австрийска правна уредба – това важи особено за касационното обжалване, с ограниченията за достъпа до касация. Каква е причината за това предпочитание се съдържа до голяма степен във факта, че изработването на проектозакона беше субсидирано в рамките на една програма на австрийското правителство. Приемането на тази нова уредба се наложи с едно политическо решение на водачите на тройната коалиция въпреки съпротивата на почти цялата юридическа общност: от Министерството на правосъдието до Висшия адвокатски съвет. Специално за касационното обжалване, промяната доведе до негативни, понякога абсурдни резултати – в сила влизаха решения, които бяха в разрез с конституционната повеля, че производството по делата осигурява установяването на истината. В практиката си имам фрапиращи случаи на решения, които един съд, ако се счита за такъв, не бива да си позволи. След близо десетгодишно прилагане проблемът стана толкова остър, че се наложи в началото на тази година изменение и допълнение в ГПК, което имаше за цел да не позволи да остават в сила подобни решения. Промяната обаче създава нови проблеми, тъй като минира основния принцип на ограничения достъп до касация с изисквания, характерни за принципно друг вид касация. За тях трябваше да се мисли още при приемането на новия ГПК.

Преди малко споменахте справедливостта. Дали не се изгуби идеята за справедливост във всички формални изисквания?

Формалните изисквания на закона не трябва да бъдат самоцел, а да се прилагат в хармония с усета за справедливост, който съдията трябва да притежава, за да бъде истински съдия. При това голямо обществено разслоение, което имаме сега, ролята на съдията е да даде възможност за равенство между страните. Защото икономически силната страна има големи възможности да се опре на юридическа казуистика. Съдията е този, който трябва да уравни процесуалните възможности на страните.

Критично съм настроен към някои решения на съдилищата, станали обществено достояние, защото в тях не виждам защитата, която съдът трябва да

---

¹ Петър Обретенов, “Създаването на апелативни съдилища и ВКС в светлината на нашия опит и традиции”, *Съвременно право*, кн. 4/96.

даде на накърнени лични права или обществени интереси. Понякога съзирам в съдебни актове лобистко или политическо влияние. Безпристрастността е трудно постижима цел при оценката на всяка човешка проява и от всекиго, защото отделните личности имат нагласи за оценки на действителността, формирани от различни фактори: като се започне от средата и семейното възпитание и се стигне идейни влияния от най-разнообразен източник – от ежедневните медийни публикации до философските интерпретации. Съдията решава споровете по свое вътрешно убеждение, но гаранцията, че то няма да бъде произволно са рамките на закона. А законът има цел и разум. Противоречието с целта и разума на закона е особено видно при някои съдебни решения, с които се засягат важни обществени интереси за сметка на лобистки такива. Преди десетина години Народното събрание беше принудено под обществен натиск да произнесе своеобразен вот на недоверие на съда като с изменение на Закона за защитените територии елиминира компетентността му да се произнася по заповеди на министъра, с които се определят и обявяват защитени територии – в случая, на природен парк “Странджа” – защото съдът явно се повлия от местни лобистки интереси и обяви за нищожна заповедта на министъра за създаване на този парк. Много спорен начин да се защити обществения интерес, който коментирах публично тогава, но безспорно наложен от факта, че съдът не изпълни задължението си да го защити. Сега виждам други подобни примери: в социалните мрежи се появяват снимки на хотел, построен върху самия плаж, на метри от морето. Ако е вярно, че контролните органи са наредили премахването му, но съдът е отменил тяхната заповед – този акт на съда е пряко нарушение на Конституцията, която обявява плажната ивица за изключителна държавна собственост и е правен абсурд там да има хотели, представляващи не преместваеми обекти, а недвижима частна собственост. Подобно съдебно решение трябва да предизвика голям скандал между институциите и в самата съдебна система, но всички мълчат, а това е показател за равнището на нашето правосъзнание и респект към законите. Малцина реагират даже когато се нарушава основният закон.

А какво ще кажете за независимостта на съда? Каква е тенденцията от 90-те години досега по отношение на реалното разделение на властите?

След приемане на първия Закон за съдебната власт се появи една тенденция, че независимостта на съдебната власт се свежда до независимост на Висшия съдебен съвет от другите две власти – изпълнителна и законодателна. Стигна се до абсолютизиране на принципа за разделение на властите. На практика тя е безконтролна, особено прокуратурата. Развитieto вървеше по пътя на даване все повече правомощия на Висшия съдебен съвет за сметка на Министерството на правосъдието. Това на пръв поглед е правилна тенденция – осигурява независимост на съдебната власт от изпълнителната. Парадоксът е, че съдебната власт изпадна във все по-голяма зависимост от политическите сили. ВСС се превърна в мини-парламент, отражение на съотношението на политическите сили в истинския парламент. Наскоро четох съобщение в медиите: гласуват декларация по повод на тази съдийка, която беше критикувана в “Пик” и в него се казва, че представителите на ДПС и “Атака” във Висшия съдебен съвет са гласували против (*смях*). Това може

да е журналистическа интерпретация, но е показателна за истинското състояние на нещата. Това е абсурд, ВСС се е превърнал в антитеза на това, за което е създаден: да осигури независимостта на съдебната власт от политическо влияние. Според мен, развитието на ВСС е антиконституционно. Създадохме го във Великото народно събрание като кадрови орган на съдебната власт, а не като висш административен управляващ всичко в съдебната система. Преди няколко години самите съдии от Върховния административен съд оспориха правото на ВСС да ръководи и управлява дейността на съдебната система и отнесоха въпроса до Конституционния съд. За съжаление, след няколко противоречиви решения КС продължи една тенденция, която дава на ВСС правомощия (дори да издава нормативни актове), които противоречат на идеята за неговото създаване и неговата същност. Резултатът от това развитие не е добър и се явява най-големият проблем във функционирането на съдебната система, от чието разрешаване зависи една реална съдебна реформа.

Независимостта на съда се осъществява от съдиите при решаване на всеки отделен казус, а не от ВСС, който е само средство за постигане на тази цел. Много още може да се желае по отношение на създаване на условия за действителна независимост на съдиите. Първото условие е подборът на качествени личности, подчертавам – личности, всестранно образовани и възпитани в дух на уважение към ценностите на този обществен морал, който изгради демократичните правови държави. Защото съдията не е занаятчия, който може да се ограничи в рамките на запаметяване и цитиране на параграфи и алинеи. Във всяка своя присъда или решение той влага и разбиране за този обществен морал, който е и крайната цел на закона. Наред с това е необходим и опит, който постепенно се придобива. Когато започвах юридическата си кариера, стари юристи са ми казвали, че поне десет години са необходими, за да се изградиш като пълноценен юрист. Сега динамиката на развитието е много ускорена, сроковете във всяка дейност са по-кратки, но постепенното кариерно развитие има своето значение. Това важи особено за назначаването на ръководните кадри. Има много примери, даже и пресни, при които висши ръководни длъжности се заемат от лица, които имат законоустановения минимален стаж, но придобит от длъжности в институции и учреждения, които са далеч от пряката дейност на съдията. Както казах, съобразяването с постепенното кариерно развитие е допринесло за подбора на качествени съдебни кадри преди 9 септември, които са имали самочувствието и авторитета на магистрати, които не дължат постове си на протежиране – политическо или друго. В този ред на мисли конкурсите, които сега се провеждат за назначаване на висши кадри в правосъдието, създават впечатление за точно обратното. Мога да посоча пресни примери (но ще се въздържа), при които магистрати с много продължителен и безупречен професионален стаж не се избират на ръководни длъжности, а предпочитани са такива, които не могат да се сравнят с тях по тези показатели.

Забелязва се и едно друго явление: началници в Темида. Борбата за ръководни постове е много ожесточена и в медийното пространство се коментират съмнения за политическо или лобистко влияние, намерило отражение в самия ВСС.

В съда няма началници – неслучайно названието е “председател” на съответния съд. Председателят на съда е само пръв между равните. Той е също съдия, който заседава с по-малко дела, защото на него е възложена и тежестта да има известни административни функции. Тази длъжност е представителна и от значение за имиджа на съда. В известен смисъл тя е връх на юридическата кариера на един съдия, поради което при избора не трябва да има каквото и да е съмнение относно професионалните му и нравствени качества, както и за политически или лобистки зависимости. Впрочем, и за самите съдии не трябва да има и сянка от подобни съмнения и поради това т.нар. “случаен избор” при разпределението на делата е обида за съдиите, тъй като априори поставя под съмнение тяхната независимост и безпристрастност. Той презюмира, че за да получиш правосъдие, трябва да се надяваш на късмета си – да ти се падне в една разиграна на компютър лотария съдия, който ще бъде безпристрастен, извън законните поводи за отвод. Тогава защо съществуват тези законни поводи за отвод? Изобщо, доста изкривена представа за правосъдието битува не само в т. нар. “политическа класа” и в общественото съзнание като цяло, но и в някои юридически среди. За съжаление – на доста високо ниво. Забелязвам обаче, че сравнително млади съдии показват стремеж към стриктно изпълнение на задълженията си, добри професионални знания и качества, което дава надежди за развитие към по-добро правосъдие.

Последен въпрос: за всички тези години на професионалния ви път кои са най-големите ви разочарования и най-големите удовлетворения?

Най-голямо удовлетворение беше може би работата ми във връзка с изработване на Конституцията и след това в Съвета по законодателство, когато се занимавах със законотворчество. За един юрист това е върхът. Пък разочарование... (замисля се). Ех, разочарование изпитах, когато разбрах, че няма смисъл да продължа работата си като съдия, защото разбрах, че за да просперирам, трябва да правя много компромиси. Но адвокатурата беше професия, която преди промените беше единствената – поне за юристите, която даваше малко по-голяма свобода.

Понеже питате за разочарованията – тези, които се отнасят до надеждите, които политиците ни чертаеха, ги отнасям към наивността ми, че те се ръководят от идеали, а не от себични подбуди. Но това, че Конституцията – така както беше замислена – не се приложи, е най-голямото ми разочарование, защото смятах, че и аз съм дал принос за нещо градивно, което ще се оцени по достойнство.

Има ли нещо, което пропуснах да попитам, а бихте желал да споделите?

Пак бих се върнал към това, което казах в началото, че юристът трябва да бъде широко скроен човек. Да се интересува от всичко, и от обществения живот. Не може да бъде откъснат от обществения живот, не може да бъде затворен в тесните рамки на своите професионални задължения. Всяко негово действие има обществено значение, макар и да се отнася до случай, който засяга конкретна личност. Борбата за право възпитава. Правните норми не са идентични с моралните, но тежко на онова общество, което забравя, че при приложението на закона са важни моралните устои, които са създали човешкото общество. Юго казва, че правото и справедливостта са във вечна борба. Понякога от нея произлиза светлина, понякога – мрак. Когато започвах юридическата си кариера, намерих едно много

старо издание на известна в миналото творба на един знаменит немски юрист от 19-то столетие, Рудолф фон Йеринг, “Борба за право”. В нея той развива мисълта, че правото се утвърждава, когато не се примиряваш с несправедливостта и нарушенията на закона и всекидневно се бориш за него.

А ние мислехме, че като построим демокрацията, тя сама ще си функционира, без повече усилия... Но не се оказа така.

Но въпреки това, въпреки че не сме доволни от демокрацията и някои казват “тй наречената демокрация” – доколко е демокрация, доколко е наше родно творение, това е друг въпрос... Но все пак има нещо хубаво, без което умът на човека е в затвор: че можем свободно да говорим. Един разговор от подобен характер преди демократичните промени беше невъзможен.

Разговора води Даниела Колева